

Hallgatni arany, vagy nem

VISSZHANG - L. évfolyam 7. szám, 2006. február 17.

Ügynökök márpedig nincsenek

Az Élet és Irodalomban bombaként robbant Szabó István világhírű filmrendező ügynökmúltja. 1957-től évfolyamtársairól jelentett, 63-ban elbocsátják, negyvenhárom plusz tizenhat évig hallgat. Ekkora ügynökbotrány Tar Sándor író esete óta nem volt, de csaknem biztos, hogy lesz még.

A napisajtó - Filmszemle ide vagy oda - napokon keresztül az ügynök-üggyel foglalkozik, gyalázzák és meggyanúsítják az újságírókat, az Élet és Irodalmat és annak főszerkesztőjét (miért írta meg, miért hozta le és miért a Filmszemle előtti hétre időzítette a közlést), gátlástalanul dúl a nagy magyar paranoia. Senki sem gyalázza az ügynököt, ellenkezőleg: kivétel nélkül mindenki megérti nehéz helyzetét, együtt éreznek, sőt rokonszenveznek vele, kijelentik, hogy nagyra, a legtöbbre tartják szakmai teljesítményét, magyar filmrendező ezen a csúcson még soha sem járt. Az újságíróval és a lappal nem érez együtt szinte senki. Egyes újságírók, különösen a képernyősök odáig mennek, hogy a kolléga erkölcsi hitelét is kétségbe vonják. Ő már-már egy rágcsgáló, aki sötét lyukakban kotorász, és jaj annak, akinek a nevével találkozunk, abból ugyanis besúgó lesz. Mindenki aljas, akinek az ügy nyilvánosságra hozatalához köze van, de legfőképpen Kovács főszerkesztő, aki az ünnepontó bombát időzítette.

A nagy nyilvánosság előtt két Magyar, a Hírlap és a Nemzet közös platformra jut: álljon meg a menet, Szabó mégiscsak ügynök volt (Makai József), és világhír ide, példátlan teljesítmény oda, a rendező nem emblemikus alakja többé a magyarságnak (Csontos János).

A helyzet súlyosságát enyhítendő, terjed a pletyka: szó sincs leleplezésről, az újságíró bosszúból kutat, nem egyedül érdekelt az ügynök lejárataiban, csak eszköz a filmszakma egy jól meghatározható körének a kezében, ezért még annál is aljasabb. És senkinek nem jut eszébe, hogyha így lenne, az sem mentené Szabót. Nem, nem a beszerzése alatt tanúsított gyengeségére nincs mentség, hanem a hallgatására, és arra az első nyilatkozatra, amelyben büszkén vállalta magát.

Tudjuk, hogy elképzelni sem vagyunk képesek, milyen nehéz helyzetben lehetett Szabó (és lehetnek az ő társai). Nem éltünk az ő helyzetében egy percet sem, legfeljebb csak hasonlóban, és esetleg sokkal később, és még inkább esetleg egy másik országban. "A saját helyzetünkben tudjuk, hogyan döntöttünk, nem tudjuk, mit tettünk volna az ő helyében."

Van törvényünk, és alkalmazzuk a megélhetési tolvajra. Őt társadalmi, etnikai hovatartozásától függetlenül büntetjük, büntethetjük. A megélhetési besúgóra nincs. Ha ellopják a kerékpárunkat, könyörtelenül feljelentünk, elvárjuk az elkövető méltó büntetését, pedig lehet, hogy a tolvaj gyermekeit menti a koplalástól, amivel majd a tárgyaláson szembesülünk. Ha viszont (vélt?) barátunk legintimebb magánszféránk titkait osztja meg mindenre elszánt rendőrökkel, és titkos tevékenységébe még bennünket, besúgókat sem avat be - megbocsátunk.

Sajnálom Szabó Istvánt. Nem azért, mert akkor gyenge volt, hanem mert most is az.

Szabó István Oscar-díjas filmrendező előbb hosszan magyarázkodott. Kijelentette, hogy ma is azt tenné, sőt büszke, hiszen megmentette valakinek az életét. Esküje kötötte (1990 után is!) a hallgatáshoz. (Érdekes, hogy ez az eskü erősebbnek bizonyult, mint a beszerzés alatt és utána az erkölcs parancsa.) Aztán barátai figyelmeztették (ő maga fogalmazott így), hogy ez így nem lesz jó, erre magyarázkodásának egy részét visszavonta, illetve módosította. Ekkor már saját életét (is) mentette. Elnézést, bocsánatot az

érintettektől azóta sem kért. Nem azzal kezdte, legalábbis a nyilvánosság előtt nem.

Ha ügynökmúltjának nyilvánosságra kerülése utáni nyilvános szerepléseit szakember vizsgálná, nagy valószínűséggel állapíthatná meg, hogy Szabó szereplései során minden eszközzel igyekszik az emberek rokonszenvét elnyerni. A világhírű rendező a szakma, az emberek rokonszenvéért küzd. Egy narcisztikus ember nem feltétlenül szánalmas küzdelmét láttuk a képernyőn, hallgattuk a rádióban, olvastuk az újságban. Ez a küzdelem az emberek, csak és kizárólag a szakma és az értelmiség rokonszenvéért folyt. És siker koronázta. Már nem ő, az újságíró és az újság, mindenekelőtt a főszerkesztő hibázott. És ezt szép lassan a média egy része is benyalta, gyanúsít, vádaskodik. (A kereskedelmi része különösképpen, ezzel is könnyíteni mindenkori rossz lelkiismeretén.)

Mert mi is történik valójában? Új erkölcsi trend van születőben. Nemcsak megbocsátunk, rokonszenvezünk is azzal, aki nemcsak hogy hibázik, nemcsak hogy elhallgatja, hanem még büszke is rá, sőt meg sem követi azokat, akiket kiszolgáltattott.

Senkinek nem jut eszébe, hogy ha távolról is, de az aláírók magatartása mégiscsak hasonlít ahhoz, amikor a közvélemény, a sajtó hatására a Viszknak drukolt az őt üldöző rendőrökkel szemben. (Gyorsan mondom: nem hasonlítom össze a két eset főszereplőit, tettük súlyát és természetét sem, csak a befogadó, a néző, az oldalonról szurkoló személyek magatartására utalok, amikor azt gondolom, hogy ez a magatartás könnyen negatív értékrendet teremthet: legyél besúgó, mi nemcsak megbocsátunk, de még jobban fogunk szeretni is, a bűnös az, aki leleplez, meg az, aki a teret ad neki.)

Sok tíz, túlnyomórészt a filmes szakmához valamilyen módon kötődő értelmiségi nyilatkozatot tesz közzé, amelyben kijelentik, változatlanul tisztelik és szeretik az ügynököt. Feltűnő, hogy nincs az aláírók között író. De van volt köztársasági elnök, Göncz Árpád személyében. Ez is felelősség, amit ebben a környezetben nem kell megmagyarázni.

Milyen minta az, amit a besúgó mutat, s milyen az, amit az ő jelenkori viselkedése generál? Mit üzen az aláírók nyilatkozata?

Több mint száz értelmiségi aláírásával azt üzeni (a társadalomnak), hogy nincs semmi baj, ha nem vagy (mindig) tisztességes, elég, ha tehetséges vagy, mi megbocsátunk, és rokonszenvünkről is biztosítunk.

Ha így megy, eljutunk addig, hogy nem kell (mindig) tisztességesnek lenned, elég már az is, ha annak látszol. Ha így megy tovább, eljutunk addig, hogy nincs semmi baj, ha nem vagy tisztességes, elég, ha tehetségesnek látszol. Ha így megy tovább, eljutunk addig, hogy elég már az is, ha egyszeri (többszöri) tisztességtelenség után élsz tisztességesen. Egy-kétszáz aláírást bármi mellé oda lehet tenni ebben az országban. Egy-kétszáz hiteles aláírást is.

Kíváncsi vagyok, vajon ugyanezek az aláírók mit üzennek a besúgottaknak. Ha a besúgó szeretetünket, rokonszenvünket nyeri el a nyílt színen, egy egész társadalom előtt, akkor mit nyer tőlük a besúgott. Elnyeri méltó büntetését? Az aláírók a mellé a törvény mellé álltak, amely az áldozattal szemben védi az elkövetőt. S ez ellen közülük nem egy korábban még mintha tiltakozott volna.

Érdemes megállni egy pillanatra. Mindenki botlásról beszél. Pedig a mi besúgóink nem botlottak, hanem zuhantak. Többnyire magasról, és ha nem akkor, amikor, akkor később. Gyengeségükre, évtizedeken áthúzódó gyávaságukra lehet mentség a zuhanás is, hiszen ha negyvennyolc rendbéli is, olyan gyorsan, de olyan gyorsan történik minden, hogy idő sincs, alkalom sincs a kiszállásra.

A lopás, mondjuk egy kerékpár eltulajdonítása, nem értelmiségi hiba, a besúgás, úgy tűnik akkor is az, ha utcaseprő vagy vasesztergályos követi el.

Amikor az én környezetemben, huszonöt-harminc-harmicnöt évvel ezelőtt a román titkosrendőrség házkutatásokat tartott, besúgókat szervezett be, a céltársaság is szervezkedni kezdett. Talán éppen úgy, ahogy húsz-huszonöt évvel azelőtt a budapesti filmfőiskola tanulói. A beidézetek, miután a kihallgatásuk

végeztével kiengedték őket, naponta nyilvános helyen, egy kávéház teraszán találkoztak. Általános volt az a vélemény - később ennek alapos voltát meg is tapasztalhattuk -, hogy minden információ, a legártatlanabb is - információ. Adat, ami - túl azon, hogy a szerv létjogosultságát hivatott igazolni - bármikor ártalmas is lehet, hiszen a szerven kívül senki más nem tudja, hogy kiről mi van az ő birtokában, mit, mivel és hogyan kombinál, eszközöl a legártatlanabb, akár félrevezető szándékkal leírt vallomásból olyan fegyvert, amit éppen az ellen vet be, akin segíteni akart az ügynök.

Látszólag nem vethető össze az 1950-es évek végén működő titkosrendőrség módszerei a hetvenes-nyolcvanas évekbeliekkel. De csak látszólag. Amit Kézdi-Kovács Zsolt leír, az a fenyegető börtönállapot ér annyit, lehet olyan meggyőző erejű, mint az, amikor, legutoljára 1983-ban, egy romániai kisvárosban az egyik rendőrségi szobában a talpát verik annak a politikai fogva tartottnak, akinek a másik szobában a felesége fejét csapják a radiátorba. Vagy mint annak a költőnek az esete, aki nyílt pályán mozgó vonatról ugrik le titkosrendőr üldözői elől, ugyanekkor.

Gyengék, úgy tűnik, mindannyian lehettünk volna. A titkosrendőrség előtt, legalábbis úgy tűnik, sokkal többen, mint gondoltuk. Hibázni, bűnözni is mindenki tudhat. Ez a legkevesebb. Ennél sokkal veszélyesebb, hogy nemcsak hibázni nem hiba, nemcsak bűnözni nem bűn, hanem az sem, ha elhallgatod. Ha negyvenhárom plusz tizenhat éven át hallgatod el negyvennyolc rendbéli besúgásodat. Ezt üzeni több mint száz - egyenként is véleményformáló - értelmiségi a társadalomnak. Melyiknek is? Ennek, a mienknek, vagy annak, amelyik a mieinkből épp most nő ki. Félek, hogy nekik. Félek, hogy ez a magatartásminta már a családban marad, és példaértékű lesz.

Villonról tudjuk, hogy nagy gazember volt, minden bizonnyal embert is ölt. Nagy költőnek tartjuk? Az egyik legnagyobb. Naná. De mind a mai napig emlékezünk arra, hogy ölt is talán. Rimbaud fegyverrel és rabszolgákkal kereskedett. Ezra Pound fasiszta költő, mi demokraták faltuk/faljuk a verseit. Tar Sándor? Az egyik legnagyobb elbeszélő. Ne mentsük fel, megmarad - és maradjon meg - belőle a besúgó is.

Eljön az idő, amikor már nem visszük, magától megy moziba a gyerek. A Szerelmesfilmet, a Redl ezredest, A napfény ívét meg a Mephistót is megnézi majd, tanácsoljuk is neki, hogy nézze csak. És ha kérdez, ha nem, mozi előtt, vagy még inkább utána a saját történetünket is elmondjuk neki. Szörnyen fájdalmas történet lesz, amiről nem hallgathatunk.

Kőrössi P. József